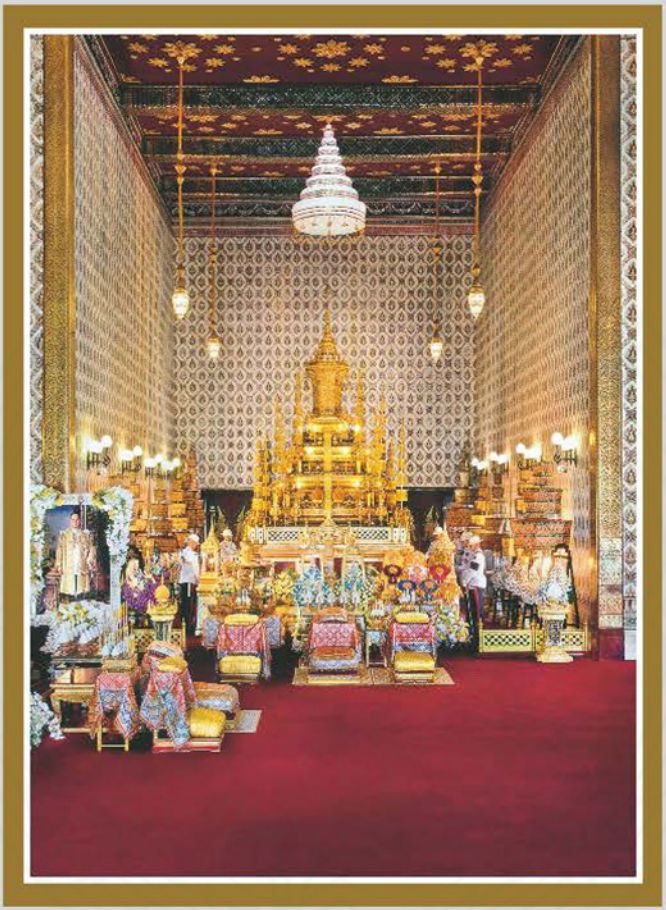
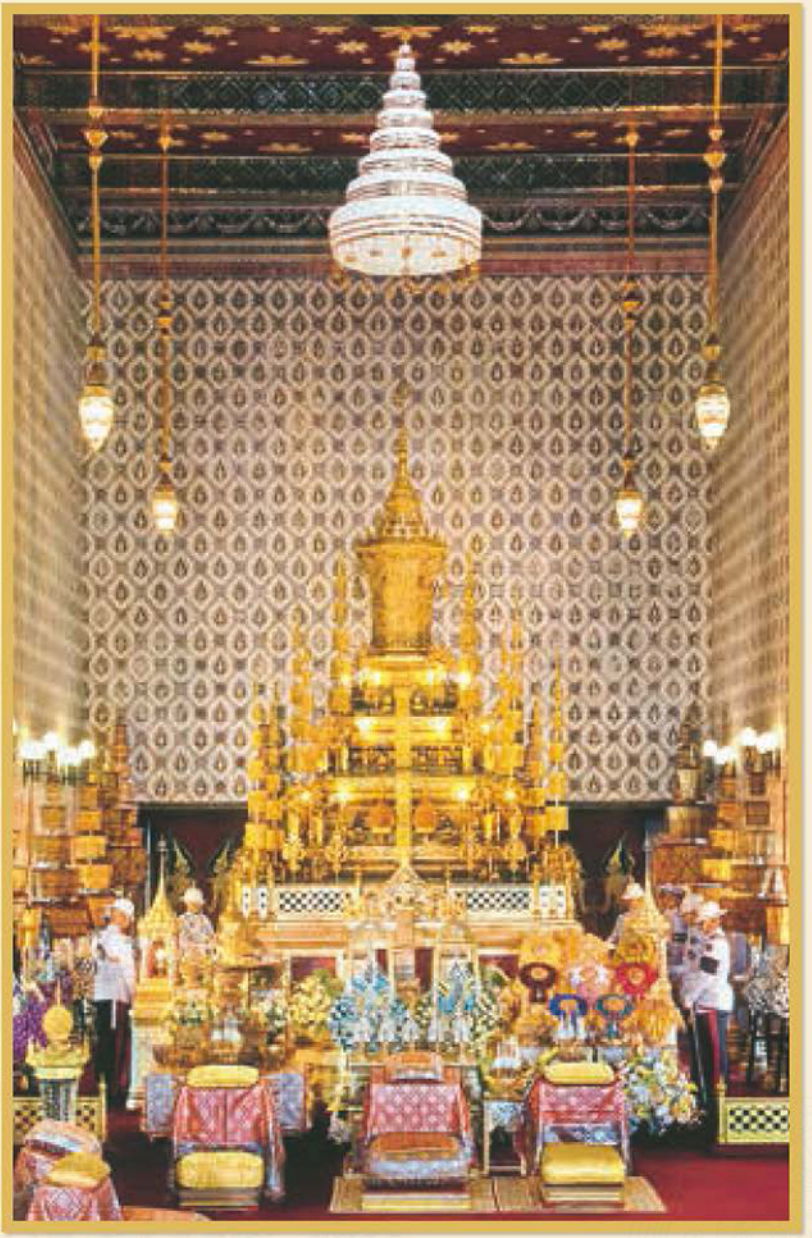

คำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

คำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

กระทรวงวัฒนธรรม
โดยกรมศิลปากร

คำนำ

เนื่องในงานพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ปรากฏคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องในการพระราชพิธีเป็นจำนวนมากซึ่งสะท้อนมรดกภูมิปัญญาทางด้านภาษาและวัฒนธรรมทั้งที่เกี่ยวกับราชประเพณี เครื่องประกอบพระราชพิธี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม กระนั้นอาจมีประชาชนที่ไม่ทราบถึงความหมาย รวมถึงรายละเอียดของคำศัพท์ที่ปรากฏตามสื่อ ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการฝ่ายจัดสร้างพระเมรุมาศ สิ่งปลูกสร้าง ประกอบพระเมรุมาศ และบูรณปฏิสังขรณ์ราชรถ และพระยานมาศ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จึงมอบหมายให้กระทรวงวัฒนธรรมโดยกรมศิลปากร ค้นคว้าและเรียบเรียงคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโบราณราชประเพณีดังกล่าว และเพื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

คำศัพท์ต่าง ๆ ที่รวบรวมในครั้งนี้ได้คัดเลือกเฉพาะศัพท์ที่แสดงให้เห็นภาพรวมของงานพระราชพิธีพระบรมศพตั้งแต่การบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กระทั่งถึงการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง รวมถึงคำศัพท์ในการพระราชพิธีที่ปรากฏตามสื่ออยู่เสมอ เช่น การอ่านพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช การบำเพ็ญพระราชกุศลแต่ละช่วงเวลา พระพิธีธรรม การประโคมย่ำยาม นอกจากนี้ ยังได้คัดเลือกคำศัพท์ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ในการศึกษาโบราณราชประเพณี รวมถึงคติความเชื่อที่ไม่ปรากฏแล้วในพระราชประเพณีปัจจุบัน เช่น พระเมรุทอง การทิ้งทานต้นกัลปพฤกษ์ เป็นต้น

การจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ โดยได้ศึกษาค้นคว้าคำศัพท์อันเกี่ยวเนื่องในพระราชพิธีพระบรมศพเพิ่มเติมและในส่วนของเนื้อหาเดิมนั้นได้แก้ไขปรับปรุงรายละเอียดให้ครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น คณะกรรมการฝ่ายจัดสร้างพระเมรุมาศฯ หวังว่าหนังสือคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา สื่อมวลชน และประชาชนที่สนใจตามสมควร อีกทั้งยังเป็นการถวายพระเกียรติยศแด่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ตลอดจนเป็นการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางด้านภาษาวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีสืบไป

(พลเอก ธนะศักดิ์ ปฏิมาประกร)
รองนายกรัฐมนตรี
ประธานคณะกรรมการฝ่ายจัดสร้างพระเมรุมาศ
สิ่งปลูกสร้างประกอบพระเมรุมาศ และบูรณปฏิสังขรณ์ราชรถ
และพระยานมาศ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

สารบัญ

การอ่านพระปรมาภิไธย	๗
สวรรคต, เสด็จสวรรคต	๘
สวรรคาลัย	๘
พระบรมฉายาลักษณ์, พระบรมรูป	๘
พระบรมสาทิสลักษณ์, พระบรมฉายาสาทิสลักษณ์, พระบรมรูปเขียน	๘
สัตตมวาร	๑๐
ปัณรสมวาร	๑๐
ปัญญาสมวาร, ปัณณาสมวาร	๑๐
สตมวาร	๑๐
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	๑๐
พระที่นั่งพิมานรัตยา	๑๒
พระชฎาห้ายอด	๑๒
พระสุพรรณแผ่นจำหลักปริมณฑลฉลองพระพักตร์	๑๓
เครื่องพระสุก่า	๑๓
พระโกศ และพระลอง	๑๔
พระโกศจันทน์	๑๗
ถวายเพลิงพระบุพโพ	๑๗
ริ้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศ พระราชอิสสิยยศ พระอิสริยยศงานพระเมรุ	๑๘
นาสิวัน	๑๙
มณฑลพิธี	๑๙
พระเมรุมาศ	๒๐
พระเมรุทอง	๒๒
พระเบญจา	๒๒
พระจิตกาธาน	๒๒
ช่าง, ล้าง, สร้าง หรือ สำล้าง	๒๔
หอเปลื้อง	๒๕
พระที่นั่งทรงธรรม	๒๖
ศาลาลูกขุน	๒๗
คด	๒๗
ทับเกษตร	๒๘
ทิม	๒๘
พลับพลายก	๒๙

กรินทรปักษา

ไกรสรคาวี

ตุรงคไกรสร

สารบัญ

การอ่านพระปรมาภิไธย	๗
สวรรคต, เสด็จสวรรคต	๘
สวรรคาลัย	๘
พระบรมฉายาลักษณ์, พระบรมรูป	๘
พระบรมสาทิสลักษณ์, พระบรมฉายาสาทิสลักษณ์, พระบรมรูปเขียน	๘
สัตตมวาร	๑๐
ปัณรสมวาร	๑๐
ปัญญาสมวาร, ปัณณาสมวาร	๑๐
สตมวาร	๑๐
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	๑๐
พระที่นั่งพิมานรัตยา	๑๒
พระชฎาห้ายอด	๑๒
พระสุพรรณแผ่นจำหลักปริมณฑลฉลองพระพักตร์	๑๓
เครื่องพระสุก่า	๑๓
พระโกศ และพระลอง	๑๔
พระโกศจันทน์	๑๗
ถวายเพลิงพระบุพโพ	๑๗
ริ้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศ พระราชอิสสิยยศ พระอิสริยยศงานพระเมรุ	๑๘
นาสิวัน	๑๙
มณฑลพิธี	๑๙
พระเมรุมาศ	๒๐
พระเมรุทอง	๒๒
พระเบญจา	๒๒
พระจิตกาธาน	๒๒
ช่าง, ล้าง, สร้าง หรือ สำล้าง	๒๔
หอเปลื้อง	๒๕
พระที่นั่งทรงธรรม	๒๖
ศาลาลูกขุน	๒๗
คด	๒๗
ทับเกษตร	๒๘
ทิม	๒๘
พลับพลายก	๒๙

กรินทรปักษา

ไกรสรคาวี

ตุรงคไกรสร

ราชวัติ	๓๐
เกย หรือเกยลา	๓๐
ฉากบังเพลิง	๓๑
ชาลา	๓๑
สัตว์หิมพานต์	๓๒
พระมหาพิชัยราชรถ	๓๓
เวชยันตราชรถ	๓๔
ราชรถน้อย	๓๕
ราชรถรางปืน และราชรถปืนใหญ่	๓๖
เกรินบันไดนาค	๓๗
พระยานมาศสามลำคาน, พระยานมาศสามคาน	๓๘
พระที่นั่งราเชนทรยาน	๓๙
พระเสลี่ยงกลีบบัว	๔๐
พระเสลี่ยงแว่นฟ้า	๔๑
ฉัตร	๔๒
นพปฎลมหาเศวตฉัตร	๔๓
สวดศราทธพรต	๔๓
เปิดเพลิง	๔๔
เก็บพระบรมอัฐิ พระอัฐิ	๔๕
การเก็บรักษาพระบรมอัฐิ พระอัฐิ	๔๖
พระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ	๔๗
เดินสามหาบ	๔๘
พระบรมราชสรีรางคาร	๔๙
การลอยพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคาร	๔๙
การบรรจุพระบรมราชสรีรางคาร	๕๐
ศิลาหน้าเพลิง	๕๐
พระภูษาโยง	๕๑
สดับปกรณ์	๕๑
พระพิธีธรรม	๕๑
การประโคมย่ำยาม	๕๓
วงปี่พาทย์นางหงส์	๕๔
เครื่องสังเค็ด	๕๔
ต้นกัลปพฤกษ์	๕๕

กิหมี

ไกรสรนาคา

ไกรสรวารินทร์

การอ่านพระปรมาภิไธย
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา อธิบายว่า สามารถอ่านได้ ๓ แบบ คือ อ่านตามจังหวะหนักเบาในภาษาไทย ซึ่งใช้ในราชสำนักมาแต่โบราณ ๒ แบบ คือ

๑. พฺระ-บาด-สม-เด็ด-พฺระ-**ปอ-ระ-มิน**-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-ดุน-ยะ-เดด มะ-หิด-ตะ-ลา-ทิ-เบด-รา-มา-ทิ-บอ-ดี จัก-กฺรี-นะ-รึ-บอ-ดิน สะ-หฺยา-มิน-ทฺรา-ทิ-ราด บอ-รม-มะ-นาด-บอ-พิด

๒. พฺระ-บาด-สม-เด็ด-พฺระ-**ปะ-ระ-มิน**-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-ดุน-ยะ-เดด มะ-หิด-ตะ-ลา-ทิ-เบด-รา-มา-ทิ-บอ-ดี จัก-กฺรี-นะ-รึ-บอ-ดิน สะ-หฺยา-มิน-ทฺรา-ทิ-ราด บอ-รม-มะ-นาด-บอ-พิด

หรือจะอ่านพระปรมาภิไธยตามหลักการอ่านคำสมาสในภาษาบาลี - สันสกฤต

๓. พฺระ-บาด-สม-เด็ด-พฺระ-**ปะ-ระ-มิน-ทฺระ**-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-ดุน-ยะ-เดด มะ-หิด-ตะ-ลา-ทิ-เบด-รา-มา-ทิ-บอ-ดี จัก-กฺรี-นะ-รึ-บอ-ดิน สะ-หฺยา-มิน-ทฺรา-ทิ-ราด บอ-รม-มะ-นาด-บอ-พิด

◆ **สวรรคต, เสด็จสวรรคต** (สะ-หฺวัน-คด, สะ-เด็ด-สะ-หฺวัน-คด)

มาจากคำว่า สวรรค์ (โลกของเทวดา, เมืองฟ้า) และ คต (ถึงแล้ว, ไปแล้ว) แปลว่า ไปสู่สวรรค์แล้ว ส่วนคำว่า เสด็จ แปลว่า ไป เป็นคำราชาศัพท์ใช้ในความหมายว่า "ตาย" ใช้แก่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระบรมวงศ์ชั้นสมเด็จเจ้าฟ้าที่ทรงได้รับพระราชทานเศวตฉัตร ๗ ชั้น หรือผู้ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นการเฉพาะ

◆ **สวรรคาลัย** (สะ-หฺวัน-คา-ไล)

ตามรูปศัพท์ แปลว่า ที่อยู่ในแดนสวรรค์ มาจากคำว่า "สวรรค์" (โลกของเทวดา, เมืองฟ้า) และ "อาลัย" (ที่อยู่, ที่พัก) เป็นการประกอบศัพท์เช่นเดียวกับคำว่า "เทวาลัย" "วิทยาลัย" ซึ่งราชาศัพท์เรียกการเสด็จสวรรคตของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงว่า "เสด็จสู่สวรรคาลัย" มีความหมายว่า เสด็จสู่แดนสวรรค์ อนึ่ง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำว่า "สวรรคาลัย" หมายถึง ตาย (ใช้แก่เจ้านายชั้นสูง)

◆ **พระบรมฉายาลักษณ์, พระบรมรูป**

หมายถึง รูปถ่ายพระมหากษัตริย์

◆ **พระบรมสาทิสลักษณ์ พระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ พระบรมรูปเขียน**

หมายถึง รูปเขียนพระมหากษัตริย์

อนึ่ง นายภาวาส บุนนาค ได้เคยอธิบายความหมายและที่มาของคำพระบรมฉายาลักษณ์ และพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ ว่า "ทีนี้คนที่รู้ศัพท์แล้วมาคิดแต่งตัวคำว่ารูปถ่ายเสียใหม่เป็นพระบรมฉายาลักษณ์ ซึ่งเพราะและเหมาะทั้งความหมายทั้งขนาดคำ ใครฟังก็เข้าใจโดยไม่ต้องเปิดอภิธานศัพท์ แต่ทว่าเมื่อพูดจากันตามธรรมดาก็ยังพูดว่า พระบรมรูปอยู่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีการไปค้นเอาคำ สาทิสที่แปลว่าความแม้น ความเหมือน ความคล้าย มาเติมเข้าให้เพริศพริ้งยิ่งขึ้นเป็นพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์..."

พระบรมฉายาลักษณ์
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

◆ **สัตตมวาร** (สัด-ตะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๗, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๗ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ **ปัณรสมวาร** (ปัน-นะ-ระ-สะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๑๕, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๑๕ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ **ปัญญาสมวาร** (ปัน-ยา-สะ-มะ-วาน), **ปัณณาสมวาร** (ปัน-นา-สะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๕๐, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๕๐ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ **สตมวาร** (สะ-ตะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๑๐๐, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๑๐๐ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ **พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท**

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชฐานชั้นกลาง ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สร้างขึ้น เป็นปราสาทยกพื้นสูง รูปจัตุรมุข หลังคาทรงปราสาท มีมุขลด ๔ ชั้น ทั้ง ๔ ด้าน ยกเว้นด้านหน้ามีมุขเด็จเป็นมุขลดอีกชั้น รวมด้านหน้าเป็น ๕ ชั้น แต่ละชั้นมุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีพื้นเขียวขอบส้ม ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา และนาคเบือนแทนหางหงส์ พระบัญชร และพระทวารมีซุ้มยอดมณฑปทุกองค์ ส่วนหน้าบันที่มุขทั้ง ๔ ทิศ เป็นไม้จำหลักลายลงรักปิดทองรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ บนพื้นกระจกสีน้ำเงินล้อมรอบด้วยลายกระหนกก้านขดเทพนม

มุขด้านใต้ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา ด้วยมุขกระสัน ส่วนมุขด้านทิศตะวันออกมีทางเดินเชื่อมกับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท และมุขด้านทิศตะวันตกมีทางเดินเชื่อมกับศาลาเปลื้องเครื่อง มีอัฒจันทร์ทางขึ้นพระที่นั่งสองข้างมุขเด็จ และทางขึ้นด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกด้านละ ๑ แห่ง ซึ่งสร้างเพิ่มเติมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้ สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่เสด็จออกว่าราชการ ต่อมาเมื่อพระบรมวงศ์ฝ่ายบนชั้นสูงสิ้นพระชนม์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพระศพมาตั้งประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล เช่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ เป็นต้น ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต ได้เชิญพระบรมศพมาประดิษฐานบนพระมหาปราสาทแห่งนี้ ภายหลังจึงเป็นธรรมเนียมในการประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มา รวมทั้งพระอัครมเหสี และบางโอกาสก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ตั้งพระบรมศพ พระศพพระบรมวงศ์ชั้นสูงบางพระองค์ด้วย

◆ พระที่นั่งพิมานรัตยา

ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยเชื่อมต่อด้วยมุขกระสัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นอาคารทรงไทยยกพื้นสูง ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ตัวอาคารทอดยาวตามทิศเหนือ - ใต้ มีเฉลียงรอบ ๓ ด้าน คือเฉลียงด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกอยู่ในระดับพื้นดิน พื้นปูด้วยกระเบื้องดินเผาสีแดง ส่วนเฉลียงด้านทิศใต้ยกพื้นสูงต่อกับชานหน้าเรือนจันทร์ ที่เฉลียงนี้ปูพื้นด้วยหินอ่อน หลังคาลด ๓ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง และเชิงชาย

เดิมพระที่นั่งพิมานรัตยาเป็นที่บรรทมของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงในบางโอกาส ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้เป็นสถานที่สำหรับชุมนุมสมาคม และพระราชทานเครื่องราชอิสริยยศแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารฝ่ายใน และใช้เป็นที่สรงน้ำพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่สรงน้ำพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จสวรรคตก็ได้มีการสรงน้ำพระบรมศพ ณ พระที่นั่งองค์นี้ตามโบราณราชประเพณี

◆ พระชฎาห้ายอด

เป็นพระชฎาสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในวโรกาสสำคัญแทนพระมหาพิชัยมงกุฎ ซึ่งในพระราชพิธีพระบรมศพพระมหากษัตริย์บางพระองค์ได้เชิญพระชฎานี้ถวายทรงพระบรมศพ ภายหลังจากเชิญพระบรมศพประดิษฐานในพระลองใน หรือวางไว้ข้างพระเศียรในกรณีที่ประดิษฐานพระบรมศพลงในหีบ

อนึ่ง ในจดหมายเหตุพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยระบุว่า “ทรงพระมาลาสุกรำตาดทองมีระบายสองชั้น” สำหรับการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าพนักงานได้ถวายพระชฎาห้ายอดแด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงรับพระชฎาห้ายอดนั้นวางข้างพระเศียรพระบรมศพ แล้วพระราชทานคืนเจ้าพนักงาน ส่วนการพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ลงมาถึงศพผู้ได้รับพระราชทานโกศจะพระราชทาน “ชฎาพอก” ซึ่งทำจากผ้าหรือกระดาษลักษณะอย่างลอมพอก ประดับดอกไม้ไหว ทำด้วยทองคำหรือเงินตามฐานันดรศักดิ์

◆ พระสุพรรณแผ่นจำหลักปริมณฑลฉลองพระพักตร์

เป็นคำที่ปรากฏในจดหมายเหตุพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หมายถึง แผ่นทองคำดุนสำหรับถวายปิดพระพักตร์พระบรมศพ พระศพก่อนเชิญพระบรมศพ พระศพประดิษฐานในพระโกศพระบรมศพ พระโกศพระศพ หีบพระบรมศพ หีบพระศพ ซึ่งในพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เรียกว่า “แผ่นทองคำจำหลักลายปิดพระพักตร์”

แผ่นทองคำจำหลักลายปิดพระพักตร์
ที่ใช้การพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

◆ เครื่องพระสุกำ

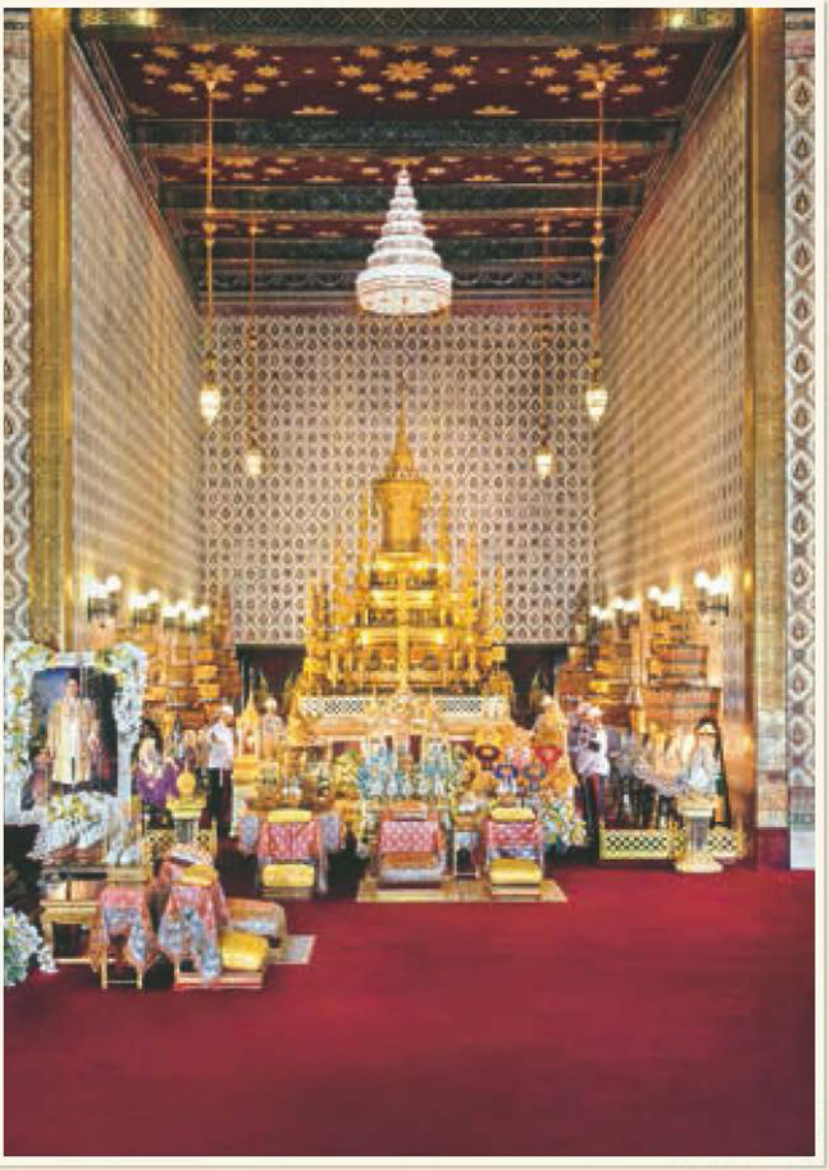
เป็นเครื่องประกอบ เช่น ผ้าขาว ด้ายดิบ กระดาษฟาง ที่เจ้าพนักงานภูษามาลาใช้ในการถวายพระสุกำ (การห่อและมัดตราสังข์) พระบรมศพ พระศพก่อนเชิญประดิษฐานในพระบรมโกศ พระโกศ

พระโกศทองใหญ่ทรงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประดิษฐาน
เหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดล (พระแท่นเบญจา) บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

◆ พระโกศ และพระลอง

เป็นภาชนะเครื่องสูงมีรูปทรงเป็นทรงกรวยยอดแหลมใช้บรรจุพระบรมศพ พระศพ ศพ เรียกว่า “พระบรมโกศ” “พระโกศ” “โกศ” “พระลอง” และ “ลอง” มี ๒ ชั้น ในสมัยอยุธยาเรียกชั้นนอกว่า “ลอง” ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกชั้นนอกว่า “โกศ” และกลับมาเรียกว่า “ลอง” อีกครั้งหนึ่ง ภาชนะที่บรรจุพระบรมศพ พระศพ ศพ ชั้นนอกนี้ ทำด้วยโครงไม้หุ้มทองปิดทอง ประดับกระจกและอัญมณี ส่วนชั้นใน เรียกสลับไปมากับชั้นนอกดังกล่าวข้างต้น ทำด้วยเหล็ก ทองแดง หรือเงินปิดทอง อย่างไรก็ดี ในบางครั้งเรียกรวมกันทั้งชั้นนอกและชั้นใน ว่า “โกศ” ซึ่งมีขนาดและรูปทรงต่างกันไปตามลำดับของพระอิสริยยศ เช่น พระโกศทองใหญ่ พระโกศทองน้อย พระโกศไม้สิบสอง โกศแปดเหลี่ยม เป็นต้น ปัจจุบันเรียกชั้นนอกว่า พระโกศ ชั้นในเรียกว่า พระลอง, พระลองใน

พระโกศทองใหญ่ประดิษฐานเหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดล (พระแท่นเบญจา)
ในพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระโกศจันทน์ในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ พระโกศจันทน์

สร้างจากไม้จันทน์เพื่อใช้ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ เมื่อเชิญพระโกศพระบรมศพ พระศพ ส่วนนอกเปลื้องออกเหลือแต่พระลองใน เจ้าพนักงานจะนำพระโกศจันทน์เข้าประกอบพระลองใน ซึ่งประดิษฐานบนตะแกรงเหล็กช่วงรัดเอวของพระจิตกาธานเพื่อถวายพระเพลิง

◆ ถวายเพลิงพระบุพโพ

เป็นพระราชพิธีซึ่งจัดขึ้นเป็นการเฉพาะเพื่อถวายเพลิงพระบุพโพ (น้ำหนองหรือน้ำเหลือง) ตลอดจนเครื่องพระสุกำพระบรมศพที่เจ้าพนักงานถวายชำระก่อนการออกพระเมรุ โดยจัดขึ้นที่พระเมรุพระบุพโพซึ่งสร้างขึ้นที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ขั้นตอนการถวายเพลิงพระบุพโพ คือ การตั้งกระทะขนาดใหญ่เคี่ยวพระบุพโพตลอดจนเครื่องพระสุกำพร้อมกับใส่เครื่องหอมต่าง ๆ จนกระทั่งแห้งไป ธรรมเนียมดังกล่าวได้ถูกยกเลิกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าธรรมเนียมดังกล่าวเป็นสิ่งล้าสมัย อย่างไรก็ตาม การถวายพระเพลิงพระบุพโพของพระมหากษัตริย์ตามแบบโบราณยังปรากฏในงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

ครั้นต่อมาในงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้นำพระบุพโพตลอดจนเครื่องพระสุกำมาถวายพระเพลิงที่เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส แทนการสร้างพระเมรุผ้าขาวแบบโบราณ การถวายเพลิงพระบุพโพครั้งหลังสุดจัดขึ้นในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ริ้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศ พระราชอิสริยยศ พระอิสริยยศ งานพระเมรุ

ริ้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศ พระราชอิสริยยศ พระอิสริยยศเป็นเครื่องประกอบสำคัญยิ่งของการพระราชพิธีออกพระเมรุ ถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระราชทานเพลิงพระศพ ตลอดการพระราชพิธีมีการจัดริ้วขบวนหลายช่วง ส่วนประกอบหลักของแต่ละช่วงคือ ราชรถ ราชยาน ที่ใช้ในโอกาสและหน้าที่แตกต่างกันไป รูปแบบและลำดับขบวนแห่ในงานออกพระเมรุพระบรมศพที่ใช้ในปัจจุบันยึดตามแบบแผนครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลำดับของริ้วขบวนแห่มี ๖ ขบวน ดังนี้

ขบวนที่หนึ่ง เชิญพระโกศจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเพื่อไปประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถที่หน้าพลับพลายกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ขบวนที่สอง เชิญพระโกศทองใหญ่จากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ไปยังพระเมรุมาศ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง

ขบวนที่สาม เชิญพระโกศเวียนพระเมรุมาศ โดยเชิญพระบรมศพลงจากพระมหาพิชัยราชรถมาประดิษฐานบนราชรถปืนใหญ่ หรือพระยานมาศสามลำคาน เพื่อเข้ามาแห่เวียนรอบพระเมรุ ๓ รอบ

ขบวนที่สี่ เชิญพระบรมอัฐิและพระบรมราชสรีรางคารจากพระเมรุมาศ ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวงเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง โดยพระบรมอัฐิทรงพระที่นั่งราเชนทรยาน พระบรมราชสรีรางคารทรงพระที่นั่งราเชนทรยานน้อยองค์รอง มีขบวนพระบรมราชอิสริยยศเต็มเหมือนขบวนที่หนึ่ง

ขบวนที่ห้า เชิญพระบรมอัฐิจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นประดิษฐาน ณ พระวิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท โดยพระบรมอัฐิทรงพระที่นั่งราเชนทรยาน ขบวนพระบรมราชอิสริยยศเหมือนดังขบวนที่สี่แต่แบบอย่างย่อ

ขบวนที่หก เชิญพระบรมราชสรีรางคารไปบรรจุ ณ สถานที่ที่ได้กำหนดไว้

◆ นาลิวัน

หมายถึง พราหมณ์สยายผมเดินตามขบวนเชิญพระบรมศพ พระศพ

◆ มณฑลพิธี

หมายถึง บริเวณที่ใช้ประกอบพระราชพิธี พิธี ซึ่งมีสัญลักษณ์ หรือสิ่งก่อสร้างเป็นเครื่องหมายแสดงอาณาบริเวณหรือขอบเขตที่แน่ชัด เช่น มณฑลพิธีท้องสนามหลวงใช้ในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ รวมทั้งพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และพระราชทานเพลิงพระศพ มาตั้งแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงเรียกว่า “ทุ่งพระเมรุ” โดยองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้างภายในมณฑลพิธีพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และพระราชทานเพลิงพระศพมีดังนี้ องค์พระเมรุมาศหรือพระเมรุสร้างขึ้นตรงกลางของมณฑลพิธีตามคติการเป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาล รายล้อมด้วยพระที่นั่งทรงธรรม ศาลาลูกขุน พลับพลายก หอเปลื้อง ช่าง ทับเกษตร ทิม คด และประดับสัตว์หิมพานต์ กินนร กินรี รอบพระเมรุมาศ ชั้นนอกสุดล้อมรอบด้วยราชวัติซึ่งเป็นแนวรั้วกำหนดขอบเขตมณฑลพิธี ประดับตกแต่งด้วยฉัตรและธงเป็นระยะ

พระเมรุในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ **พระเมรุมาศ** (พฺระ-เม-รุ-มาด)

คือ สถาปัตยกรรมชั่วคราวสร้างขึ้นบริเวณท้องสนามหลวง เพื่อใช้ในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง ส่วนของพระบรมวงศานุวงศ์เรียกว่า "พระเมรุ" (พฺระ-เมน) และของสามัญชนเรียกว่า "เมรุ" (เมน) การสร้างพระเมรุมาศสร้างขึ้นตามความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาล ลักษณะโดยรวมของพระเมรุมาศ คือ มีหลังคาเป็นยอด มีรั้วล้อมรอบ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระวินิจฉัยว่า

""เมรุ" เห็นจะได้ชื่อมาแต่ปลูกปราสาทอันสูงใหญ่ขึ้นท่ามกลาง ปลูกปราสาทน้อยขึ้นตามมุมทุกทิศ มีโรลนทวาร (โคปุระ) ชักระเบียงเชื่อมถึงกัน ปักราชวัติล้อมเป็นชั้น ๆ มีลักษณะดุจเขาพระสุเมรุ ตั้งอยู่กลาง มีสัตตบริภัณฑ์ล้อม จึงเรียกว่า พระเมรุ ทีหลังทำย่อลง แม้ไม่มีอะไรล้อม เหลือแต่ยอดแหลม ๆ ก็คงเรียกว่า เมรุ"

พระเมรุในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ **พระเมรุทอง** (พฺระ-เมน-ทอง)

ตั้งอยู่ภายในพระเมรุมาศ สร้างเป็นรูปบุษบกสวมพระเบญจา อาจจะทำด้วยดีบุก ทองอังกฤษ ทองน้ำตะโก ลงรักปิดทอง หรือหุ้มด้วยทองคำจริง ใช้ในการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งสุดท้ายตามโบราณราชประเพณี

◆ **พระเบญจา**

เป็นพระแท่นทำเป็นฐานซ้อนขึ้นไป ๕ ชั้น บางครั้งทำเป็น ๒ ชั้น ๓ ชั้น หรือ ๔ ชั้น ขึ้นอยู่กับขนาดที่ตั้ง โดยทั่วไปมักทำขึ้น ๔ ชั้น เมื่อนับรวมทั้งฐานหรือที่ตั้งด้วยจึงเป็น ๕ ชั้น ใช้วางพระบรมโกศ พระโกศ หรือวางเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศเจ้านายชั้นสูง และพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ หรือสำหรับประดิษฐานบุษบกพระพุทธรูป

◆ **พระจิตกาธาน**

หมายถึง แท่นที่เผาศพ ทั่วไปเรียกว่า “เชิงตะกอน” ใช้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพบนพระเมรุมาศ

พระจิตกาธานที่ประดับเครื่องสดเรียบร้อยแล้วในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ช่างในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

◆ ซ่าง,ส้าง,สร้าง หรือ สำซ่าง

เป็นสิ่งปลูกสร้างรูปทรงสี่เหลี่ยมดาดหลังคา สร้างขึ้นตามมุมทั้งสี่ของพระเมรุมาศ พระเมรุ ใช้เป็นที่สำหรับพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมตลอดงานพระเมรุ นับตั้งแต่พระบรมศพ พระศพประดิษฐานบนพระจิตกาธาน จนกว่าจะถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพแล้วเสร็จ โดยมีพระพิธีธรรม ๔ สำรับ นั่งอยู่ประจำช่าง และจะผลัดกันสวดทีละช่างเวียนกันไป

หอเปลื้องในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

◆ หอเปลื้อง

เป็นสิ่งปลูกสร้างขนาดเล็กชั้นเดียวหลังคาจั่ว เป็นที่เก็บพระโกศพระบรมศพ พระโกศ และเครื่องประกอบ หลังจากที่เปลื้องพระบรมศพ พระศพออกจากพระลองขึ้นประดิษฐานบนพระจิตกาธานแล้ว และเป็นที่เก็บเครื่องใช้เบ็ดเตล็ดในช่วงการถวายพระเพลิงพระบรมศพ เช่น ฟืน ดอกไม้จันทน์ ขันน้ำ ซึ่งจะต้องตั้งน้ำสำหรับเลี้ยงเพลิงเมื่อเวลาถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพ

พระที่นั่งทรงธรรมในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ พระที่นั่งทรงธรรม

เป็นที่สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ประทับทรงธรรมในพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุพระบรมศพ พระศพ และเป็นที่สำหรับคณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน สมาชิกรัฐสภา ตลอดจนคณะทูตานุทูต เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ศาลาลูกขุนในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ศาลาลูกขุน

เป็นสิ่งปลูกสร้างลักษณะโถงทรงไทยชั้นเดียว ใช้เป็นที่สำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เฝ้าฯ รับเสด็จและร่วมพระราชพิธี

◆ คด

สร้างขึ้นเพื่อแสดงขอบเขตมณฑลพิธี มักสร้างเป็นระเบียงล้อมรอบพระเมรุมาศ พระเมรุ ใช้เป็นที่นั่งของเจ้าหน้าที่ผู้มาร่วมงาน

ทับเกษตรในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ทับเกษตร

เป็นอาคารโถง หลังคาจั่ว ประดับตกแต่งลวดลายไทย ใช้เป็นที่นั่งพักสำหรับข้าราชการที่มาเฝ้าฯ รับเสด็จ และร่วมพระราชพิธี

◆ ทิม

เป็นที่พักของพระสงฆ์ แพทย์หลวง เจ้าพนักงาน และเป็นที่ประโคมปี่พาทย์ประกอบพิธี สร้างติดแนวรั้วราชวัติทั้ง ๔ ทิศ มีลักษณะเป็นสิ่งปลูกสร้างชั้นเดียว ด้านหน้าเปิดโล่ง หลังคาแบบปะรำคือหลังคาแบน

◆ พลับพลายก

เป็นโถงใช้สำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงรอรับส่งพระบรมศพ พระศพ ขึ้นราชรถ ในอดีตมีการสร้างพลับพลายก หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตั้งอยู่มุมกำแพงวัด เยื้องกรมการรักษาดินแดน พลับพลายกหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท และพลับพลายกสนามหลวง ด้านหน้าทางเข้ามณฑลพิธีท้องสนามหลวง

พลับพลายกท้องสนามหลวงในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ราชวัติ

เป็นแนวรั้วกำหนดขอบเขตปริมณฑลของพระเมรุมาศและพระเมรุทั้ง ๔ ด้าน สร้างต่อเนื่องไปกับทิมและทับเกษตร ตกแต่งด้วยฉัตรและธง บางทีเรียกรวมกันว่า “ราชวัติฉัตรธง”

ราชวัติในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ เกย หรือเกยลา

เป็นแท่นฐานยกพื้นสี่เหลี่ยมย่อมุม มีรางเลื่อนสำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพ หรือพระโกศขึ้นประดิษฐานบนพระยานมาศ ตั้งอยู่ด้านหน้าประตูกำแพงแก้ว ด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง มีบันไดขึ้นลง ๓ ด้าน คือ ด้านตะวันออกเป็นที่เชิญพระบรมโกศพระโกศจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นเกย ด้านเหนือและด้านใต้สำหรับเจ้าพนักงาน ส่วนด้านตะวันตกเป็นที่เทียบพระยานมาศสามลำคาน เพื่อเชิญพระโกศพระบรมศพ หรือพระโกศขึ้นประดิษฐาน

เกยลาในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ฉากบังเพลิงในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

◆ ฉากบังเพลิง

เป็นเครื่องกั้นทางขึ้นลงพระเมรุมาศ พระเมรุ มักเขียนเป็นรูปเทวดา มีลักษณะเป็นฉากพับได้ติดไว้กับเสาทั้ง ๔ ด้าน บริเวณบันไดขึ้นลงพระเมรุมาศ พระเมรุ เพื่อมิให้เห็นการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ และใช้บังลม

◆ ชาลา

ส่วนของพื้นดินที่ยกระดับและปูพื้นผิวเรียบด้วยวัสดุปูพื้น ชาลามักทำเป็นบริเวณกว้างและเชื่อมต่อกับอาคาร หรืออยู่ระหว่างหมู่อาคาร บางครั้งเรียกว่า “ชาน”

◆ สัตว์หิมพานต์

เป็นรูปสัตว์ที่ประดับตกแต่งรายรอบพระเมรุมาศ พระเมรุ ตามคติเรื่องโลกและจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วยเขาสัตบริภัณฑ์ และดาษดื่นด้วยสิงสาราสัตว์นานาพันธุ์ สมัยก่อนจึงจัดทำรูปสัตว์รายรอบพระเมรุมาศและพระเมรุ รวมทั้งมีการผูกหุ่นรูปสัตว์เข้าขบวนแห่พระบรมศพและพระศพไปสู่พระเมรุมาศ พระเมรุด้วย

ดุรงคไกรสร เป็นหนึ่งในสัตว์หิมพานต์ประดับพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโสภาพัณณวดี

กินนร กินรี ประดับพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ พระมหาพิชัยราชรถ

เป็นราชรถ ทำด้วยไม้สักแกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ใช้กำลังพลฉุด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ เพื่อเชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ออกท้องพระเมรุเพื่อถวายพระเพลิงใน พ.ศ. ๒๓๓๙ จากนั้นจึงถือเป็นพระราชประเพณีที่ใช้พระมหาพิชัยราชรถเชิญพระบรมศพพระมหากษัตริย์ พระราชินี และพระบรมวงศ์ชั้นสูง

พระมหาพิชัยราชรถ เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เวชยันตราชรถ เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ เวชยันตราชรถ

เป็นราชรถซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเชิญพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ ในงานพระเมรุคู่กับพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี ซึ่งทรงใช้พระมหาพิชัยราชรถ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๒ หลังจากนั้นจึงใช้เวชยันตราชรถเป็นราชรถรองในงานพระเมรุพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมาจนถึงงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังเมื่อพระมหาพิชัยราชรถเกิดชำรุด ในงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ จึงใช้เวชยันตราชรถเป็นราชรถทรงพระบรมศพ โดยออกหมายกำหนดการเรียกว่า “พระมหาพิชัยราชรถ” และไม่มีราชรถรองในริ้วขบวน

◆ ราชรถน้อย

เป็นราชรถ มีลักษณะคล้ายพระมหาพิชัยราชรถ และเวชยันตราชรถ คือมีส่วนตัวราชรถที่แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก คานที่ยื่นออกมาเป็นรูปนาคราช บนราชรถมีบุษบกตั้งอยู่เช่นเดียวกัน เพียงแต่มีขนาดเล็กกว่า ราชรถน้อยองค์ที่หนึ่งใช้เป็นราชรถที่สมเด็จพระสังฆราชประทับ ทรงอ่านพระอภิธรรมนำขบวนพระมหาพิชัยราชรถ ราชรถองค์ที่สอง เป็นราชรถโยงพระภูษาจากพระโกศพระบรมศพ จากนั้นเป็นราชรถน้อยองค์ที่สาม ใช้เป็นราชรถสำหรับพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ประทับ เพื่อทรงโปรยทานพระราชทานแก่ประชาชนที่มาเฝ้ากราบพระบรมศพตามทางสู่พระเมรุมาศ

ราชรถน้อย เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ ราชรถรางปืน และราชรถปืนใหญ่

เป็นราชรถที่เชิญพระโกศพระบรมศพ พระศพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ ที่ทรงรับราชการทหารเมื่อครั้งดำรงพระชนม์ชีพ แทนพระยานมาศสามลำคานตามธรรมเนียมเดิมจากพระบรมมหาราชวังหรือวังของพระบรมวงศ์พระองค์นั้น ๆ สู่พระเมรุมาศหรือพระเมรุ และแห่อุตราวัฏรอบพระเมรุมาศ ๓ รอบ ซึ่งเป็นธรรมเนียมใหม่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพจอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นครั้งแรก และครั้งหลังสุดในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓

ในหมายกำหนดการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เรียกราชรถนี้ว่า “ราชรถปืนใหญ่รางเกวียน” ส่วนในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพเรียกว่า “รถปืนใหญ่” “เกวียนรางปืน” “รถปืนใหญ่รางเกวียน” “รางเกวียนปืนใหญ่”

ขบวนเชิญพระโกศทองน้อยทรงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ด้วยรถรางเกวียนปืนใหญ่

เกรินบันไดนาค เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ เกรินบันไดนาค

คือ อุปกรณ์ที่ใช้เชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นหรือลงจากราชรถ และพระเมรุมาศแทนการใช้นั่งร้านไม้ต่อยกสูงแบบสมัยโบราณ ที่ใช้กำลังคนยกขึ้นลง ซึ่งมีความยากลำบาก ไม่สะดวก เกรินมีลักษณะเป็นรางเลื่อนขึ้นลงด้วยกว้านหมุน โดยมีแท่นที่วางพระโกศเพื่อสะดวกในการเคลื่อนย้ายขึ้นหรือลง ลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยม ขอบฐานแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ท้ายเกรินเป็นพื้นลดระดับลงมา ซึ่งเป็นที่สำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นนั่งประคองพระโกศพระบรมศพ มีลักษณะคล้ายท้ายสำเภา ด้านข้างบุผ้าตาดทอง มีราวทั้ง ๒ ข้างตกแต่งเป็นรูปพญานาค จึงเรียกว่า “เกรินบันไดนาค” คิดค้นโดยสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระโอรสในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ ใช้ครั้งแรกในงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ. ๒๓๕๕

พระยานมาศสามลำคาน เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ พระยานมาศสามลำคาน, พระยานมาศสามคาน

สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อใช้เชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นครั้งแรก เป็นยานที่มีคานหามขนาดใหญ่ ทำด้วยไม้จำหลักลวดลายลงรักปิดทอง มีพนักโดยรอบ ๓ ด้าน และมีคานหาม ๓ คาน จึงเรียกว่า พระยานมาศสามลำคาน หรือพระยาศมาศสามคาน คนหามมี ๒ ผลัด ผลัดละ ๖๐ คน ใช้สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ไปประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถที่จอดเทียบรออยู่ใกล้พลับพลายกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อพระมหาพิชัยราชรถเชิญพระโกศพระบรมศพไปถึงพระเมรุมาศแล้ว ก็จะใช้พระยานมาศสามลำคานนี้เชิญพระโกศพระบรมศพจากพระมหาพิชัยราชรถเวียนรอบพระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวง อีกครั้งหนึ่ง

พระที่นั่งราเชนทรยาน เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ พระที่นั่งราเชนทรยาน

เป็นพระราชยานที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลักษณะเป็นทรงบุษบกย่อมุมไม้สิบสอง หลังคาซ้อน ๕ ชั้น สร้างด้วยไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก พนักพิงและกระจังปฏิญาณแกะสลักเป็นภาพเทพนมไว้ตรงกลาง และมีรูปครุฑยุดนาคประดับที่ฐาน มีคานสำหรับหาม ๔ คาน ใช้คนหาม ๕๖ คน แต่เวลาปกติจะคงคานประจำไว้ ๒ คาน ใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนแห่อย่างใหญ่ที่เรียกว่า “ขบวนสี่สาย” เช่น ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จะเสด็จพระราชดำเนินจากพระราชมณเฑียรไปถวายสักการะพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากนี้ ยังใช้ในการเชิญพระโกศพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินี และพระอัฐิพระบรมวงศ์จากพระเมรุมาศ พระเมรุ ท้องสนามหลวง ไปยังพระบรมมหาราชวังอีกด้วย

พระเสลี่ยงกลีบบัวสำหรับพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระโกศพระบรมศพ

◆ พระเสลี่ยงกลีบบัว

เป็นพระราชยานที่ใช้กำลังพลหามจำนวน ๑๖ คน สำหรับสมเด็จพระสังฆราชหรือพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระโกศพระบรมศพพระศพ จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทออกจากพระบรมมหาราชวังไปยังพระมหาพิชัยราชรถที่วัดพระเชตุพนฯ และนำขบวนพระบรมราชอิสริยยศ พระราชอิสริยยศ พระอิสริยยศเมื่อเชิญพระโกศพระบรมศพ พระศพเวียนรอบพระเมรุ

สร้างด้วยไม้ปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ มีคานหาม ๒ คาน ลำคานทำด้วยไม้กลึงกลมทาสีแดงเรียบ ปลายคานประดับหัวเม็ดปิดทองประดับกระจก แท่นพระเสลี่ยงมีลักษณะเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้ว หน้ากระดานล่างปิดทองเรียบ เหนือเส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก หน้าเท้าสิงห์ปิดทองเรียบ ใต้ท้องฐานประดับฟันสิงห์ปิดทองประดับกระจก บัวอกไก่แกะสลักลายรักร้อยปิดทองประดับกระจก ขอบลูกแก้วประดับกระจังฟันปลาปิดทองทั้งด้านบนด้านล่าง ท้องไม้ทาสีแดงเรียบ ลวดบัวประดับกระจังฟันปลาปิดทอง บัวหงายแกะสลักลายบัวรวนปิดทองประดับกระจกซ้อนเส้นลวดเดินเส้นทอง หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามก้ามปู ประดับเส้นลวดเดินเส้นทอง เหนือหน้ากระดานบนประดับกระจังตาอ้อยซ้อนลายกลีบบัว ปิดทองประดับกระจก ๓ ด้าน ขอบบนเหนือลายกลีบบัวทำเป็นราวพนักพิงกลม ติดซี่ลูกกรงโปร่งปิดทองเรียบ ประดับกระจังปฏิญาณใหญ่รูปกลีบบัว ด้านนอกปิดทองประดับกระจก ส่วนด้านในปิดทองเรียบ ๓ ด้าน พนักพิงหลังซึ่งซ้อนอยู่ในกระจังปฏิญาณ ด้านหน้าปิดทองเรียบ ด้านหลังแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก

พระเสลี่ยงแว่นฟ้า ใช้อัญเชิญพระโกศในพระราชพิธี
พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ พระเสลี่ยงแว่นฟ้า

เป็นพระราชยานขนาดเล็ก ใช้กำลังพลหามจำนวน ๘ คน สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพที่เชิญลงมาจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังเกยเทียบพระยานมาศสามลำคานที่นอกกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นฐานแท่นไม้สี่เหลี่ยมสลักลาย ปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ ตัวแท่นฐานเป็นฐานสิงห์ปากบัว หน้ากระดานล่างลงรักปิดทองประดับกระจกลายดอกประจำยาม ฐานสิงห์สลักลายปิดทองประดับกระจก บัวหลังสิงห์ปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเดินเส้นทองซ้อนประดับด้วยลายเม็ดประคำ พื้นพระเสลี่ยงปูด้วยพรมสีแดง ทั้งสี่มุมติดห่วงเหล็กทาสีแดง คานหามทั้ง ๒ คานทาสีแดงเรียบ ปลายคานเป็นหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทองเรียบ ระหว่างคานทั้งสองทั้งด้านหน้าและด้านหลัง คล้องเชือกมนิลาหุ้มผ้าแดง สำหรับเจ้าพนักงานใช้คล้องคอขณะยกพระเสลี่ยง

◆ **ฉัตร**

เป็นเครื่องสูง มีรูปร่างคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ โดยชั้นบนมีขนาดเล็กกว่าชั้นล่าง มีทั้งประเภทแขวน ปัก ตั้ง หรือเชิญเข้าขบวนแห่ เพื่อเป็นพระเกียรติยศ ได้แก่

ฉัตรแขวนหรือปัก แบ่งออกเป็น ๔ ชนิด คือ เศวตฉัตร (นพปฏลมหาเศวตฉัตร สัปตปฏลเศวตฉัตร เบญจปฏลเศวตฉัตร และเศวตฉัตร ๓ ชั้น) ฉัตรผ้าขาวลายทอง ฉัตรตาด (ฉัตรผ้าตาดสีขาว ๕ ชั้น ฉัตรผ้าตาดสีเหลือง ๕ ชั้น) ฉัตรโหมด (ฉัตรผ้าโหมดสีขาว ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีเหลือง ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีทอง ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีเงิน ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีทอง ๓ ชั้น)

นพปฏลมหาเศวตฉัตร ประดิษฐานเหนือพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ฉัตรที่ใช้ประดับบนยอดพระโกศที่บรรจุพระบรมอัฐิ พระอัฐิ แบ่งเป็น ๔ ชนิด คือ ฉัตรปรุทองคำกรุผ้าขาว ๙ ชั้น ฉัตรทองคำลงยา ๗ ชั้น ฉัตรทองคำลายโปร่ง ๗ ชั้น ไม่บุผ้าขาวสำหรับพระอัฐิสมเด็จพระบวรราชเจ้า ฉัตรทองคำลายโปร่ง ๗ ชั้น ไม่บุผ้าขาว สำหรับพระอัฐิพระรัชทายาท หรือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอที่ได้รับการสถาปนาพระเกียรติยศขึ้นเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราชเทียบเท่าสมเด็จพระรัชทายาท

ฉัตรปักพระเบญจา หมายถึงฉัตรทองทรงกระบอกลายสลักโปร่ง ๕ ชั้น หนึ่งสำรับมี ๘ องค์ ตั้งแต่งมุมพระเบญจาทั้ง ๔ มุม

ฉัตรสำหรับตั้งในพิธี หรือ เชิญเข้าขบวนแห่เป็นเกียรติยศ แบ่งเป็น ๖ชนิด คือ พระมหาเศวตฉัตรกรรภิรมย์ (มี ๓ องค์ คือ พระเสนาธิปัตย์ พระฉัตรชัย พระเกาวฬาห์) พระอภิรุมชุมสาย (พระอภิรุมชุมสายปักหักทองขวาง พระอภิรุมชุมสายทองแผ่ลวด) ฉัตรเครื่องสูงวังหน้า ฉัตรเบญจา ฉัตรราชวัติ

◆ **นพปฏลมหาเศวตฉัตร** (นบ-พะ-ปะ-ดน-มะ-หา-สะ-เหฺวด-ตะ-ฉัด) หรือ **เศวตฉัตร ๙ ชั้น**

สำหรับพระมหากษัตริย์ที่ทรงรับพระบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณีแล้ว ลักษณะเป็นฉัตรผ้าขาว ๙ ชั้น แต่ละชั้นมีระบายขลิบทองแผ่ลวดซ้อน ๓ ชั้น ฉัตรชั้นล่างสุดห้อยอุบะจำปาทอง เศวตฉัตรแบบนี้ใช้แขวนหรือปักในสถานที่และโอกาสต่าง ๆ คือ

- ใช้ปักเหนือราชบัลลังก์ในท้องพระโรง ในพระที่นั่ง พระมหาปราสาท ในพระมหามณเฑียร
- ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ใช้ปักเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐเมื่อครั้งทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
- ใช้แขวนเหนือพระแท่นราชบรรจถรณ์ภายในพระมหามณเฑียร
- ใช้แขวนเหนือพระโกศทรงพระบรมศพ ณ ที่ประดิษฐานพระบรมศพ
- ใช้ปักยอดพระเมรุมาศ
- ใช้ปักบนพระยานมาศสามลำคาน หรือพระยานมาศสามคาน ในการเชิญพระบรมศพโดยขบวนพระบรมราชอิสริยยศ
- ใช้ปักเหนือเกรินขณะเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถ และเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระเมรุมาศ
- ใช้แขวนเหนือพระจิตกาธานเมื่อสุมเพลิงและเก็บพระบรมอัฐิ

◆ **สวดศราทธพรต** (สวด-สาด-ทะ-พฺรด)

คือ บทสวดในการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบรมศพ พระศพ เมื่อครบรอบวันต่างๆ ตามแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ (คืนก่อนวันถวายพระเพลิง พระราชทานเพลิง ๑ วัน) และในวันถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพ หรือพระศพสมเด็จพระสังฆราชและพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ เรียกบทสวดนี้ว่า “ศราทธพรตคาถา” ซึ่งเป็นธรรมปัจฉิมโอวาทของพระพุทธเจ้าที่ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทเพราะสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง

ในการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุในช่วงเย็นวันสุดท้ายที่ตั้งพระบรมศพ พระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวังก่อนเคลื่อนพระบรมศพพระศพไปยังพระเมรุมาศ พระเมรุ ในวันรุ่งขึ้น มีธรรมเนียมให้พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่หรือพระราชาคณะ ๓๐ รูป สวดศราทธพรตรับกัณฑ์เทศน์ เพื่อเป็นการเจริญอัปปมาทธรรม คือ ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท จากนั้นพระมหากษัตริย์หรือผู้แทนพระองค์ถวายไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ และทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ที่เทศน์และสวดศราทธพรต พระสงฆ์สดับปกรณ์ บรรพชิตจีนและอนัมนิกายสวดมาติกา สดับปกรณ์ ทรงจุดธูปเทียน พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมตลอดทั้งคืน รุ่งขึ้นจึงเชิญพระบรมศพพระศพ ไปยังพระเมรุมาศ พระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง ก่อนการถวายพระเพลิงพระราชทานเพลิง พระมหากษัตริย์ถวายพัดรองที่ระลึก สมเด็จพระสังฆราชหรือพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงนับถือเทศน์ พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่หรือพระราชาคณะจำนวน ๕๐ รูป สวดศราทธพรตรับกัณฑ์เทศน์ พระมหากษัตริย์ถวายเครื่องไทยธรรมทอดผ้าไตร จากนั้นจึงเสด็จฯ ขึ้นถวายพระเพลิง พระราชทานเพลิง ตามลำดับ

◆ เปิดเพลิง

เป็นธรรมเนียมการปลงศพที่เริ่มในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เดิมตั้งแต่สมัยอยุธยา มักจะถวายพระเพลิงหรือพระราชทานเพลิงให้เสร็จภายในครั้งเดียว อันเป็นความคิดของเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องในการเผาศพหลวงซึ่งพบข้อขัดข้องเรื่องกลิ่นอันไม่พึงประสงค์ในการปลงศพ จึงได้หาวิธีไม่ให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้มาร่วมงานจึงเป็นที่มาของการ “เผาพิธี” และ “เผาจริง” ซึ่งงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์คราวแรกที่ได้รับการ “เปิดเพลิง” ซึ่งได้ยึดถือมาถึงปัจจุบัน

ในหมายกำหนดการจึงแบ่งการถวายพระเพลิง หรือพระราชทานเพลิงออกเป็น ๒ ช่วงเวลาคือ ช่วงบ่ายถึงเย็น และช่วงดึก ดังในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีการถวายพระเพลิงในเวลา ๑๘ นาฬิกา ๑๕ นาที (๖.๑๕ ล.ท.) ครั้งหนึ่ง และในเวลา ๒๓ นาฬิกา (๑๑.๐๐ ล.ท.) ครั้งหนึ่ง เรียกการถวายพระเพลิงในช่วงเวลาที่สองนี้ว่า “การเปิดเพลิง” ทั้งนี้ ตั้งแต่งานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า

กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์เป็นต้นมาได้เปลี่ยนการเปิดเพลิงที่พระจิตกาธานมาที่เตาไฟฟ้า

อนึ่ง ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นคราวแรกที่ได้คัดเลือกประชาชนขึ้นถวายพระเพลิง ตลอดจนนำธูปเทียนของราษฎรมาประกอบการถวายพระเพลิงด้วย ซึ่งที่เหลือเจ้าพนักงานภูษามาลาได้นำมาจุดที่ราวเทียนรอบพระเมรุมาศเพื่อเป็นการถวายสักการะพระบรมศพ

◆ เก็บพระบรมอัฐิ พระอัฐิ

เป็นพิธีที่กระทำขึ้นหลังจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จสิ้นแล้ว โดยประกอบพิธี ณ พระจิตกาธานเมื่อเสด็จขึ้นพระเมรุมาศ เจ้าพนักงานภูษามาลาเปิดผ้าคลุมพระบรมราชสรีรางคาร ทรงสรงพระบรมอัฐิด้วยน้ำพระสุคนธ์ เจ้าพนักงานแจงพระบรมอัฐิ โดยเชิญพระบรมอัฐิ พระบรมราชสรีรางคาร เรียงเป็นลำดับให้มีลักษณะเหมือนรูปคน หันพระเศียรไปทางทิศตะวันตก จากนั้นหันพระบรมอัฐิ พระบรมราชสรีรางคารที่แจงไว้มาทางทิศตะวันออกเรียกว่า แปรพระบรมอัฐิแล้วจึงถวายคลุมด้วยผ้า เช่น พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายคลุมด้วยผ้า ๓ ชั้น คือ แพรขาว ผ้าตาด และผ้ากรองทอง ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทองน้อย ทรงกราบถวายบังคมพระบรมอัฐิ แล้วเสด็จลงมาประทับพระที่นั่งทรงธรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เหล่าราชนิกุล ข้าราชการ เดินสามหาบ ต่อมาเปลี่ยนเป็นการทำสำรับภัตตาหารสามหาบตั้งถวาย พระสงฆ์สดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการทองน้อย ทรงทอดผ้าไตร สมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะสดับปกรณ์ ทรงโปรยเหรียญทองเหรียญเงินพระราชทาน เจ้าพนักงานภูษามาลาเปิดผ้าคลุมพระบรมอัฐิ ทรงเก็บพระบรมอัฐิลงสรงในขันทรงพระสุคนธ์ การเก็บพระบรมอัฐิจะเลือกเก็บแต่ละส่วนของพระสรีระอย่างละเล็กน้อย พร้อมกันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในที่ได้รับพระบรมราชานุญาตขึ้นรับพระราชทานพระบรมอัฐิไปสักการบูชา แล้วทรงประมวลพระบรมอัฐิบรรจุพระโกศ หลังจากนั้นเชิญพระโกศพระบรมอัฐิไปยังพระที่นั่งทรงธรรม ทรงประกอบพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย ส่วนพระบรมราชสรีรางคารเชิญลงบรรจุในพระผอบโลหะปิดทองประดิษฐานบนพานทองสองชั้นคลุมผ้าตาดพักรอไว้บนพระเมรุมาศ

◆ การเก็บรักษาพระบรมอัฐิ พระอัฐิ

การนำพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ที่ถวายพระเพลิง พระราชทานเพลิงแล้ว บรรจุใส่พระบรมโกศ พระโกศขนาดเล็ก ไปเก็บรักษานั้น ในสมัยอยุธยามีธรรมเนียมการสร้างพระสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมอัฐิและพระอัฐิตรงที่ถวายพระเพลิง พระราชทานเพลิง และสถานที่อื่น ๆ ต่อมาได้เชิญพระบรมอัฐิไปบรรจุไว้ ณ ท้ายจระนำพระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ ส่วนพระอัฐิก็เชิญบรรจุไว้ในพระเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ และวัดแห่งอื่นในกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกประดิษฐานไว้ ณ หอพระธาตุมณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง ในรัชกาลต่อ ๆ มาจึงโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบุพการีประดิษฐาน ณ หอพระบรมอัฐิบนพระราชมณเฑียร รวมทั้งพระอัฐิพระบรมราชวงศ์ชั้นสูงบางพระองค์ ส่วนพระบรมวงศ์ฝ่ายในที่ทรงศักดิ์เสมอพระองค์เจ้าลูกหลวงที่ไม่มีเจ้าพี่เจ้าน้องที่ออกวังเป็นส่วนพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระอัฐิประดิษฐาน ณ หอพระนาก ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมอัฐิของพระบรมชนกนาถจากหอพระธาตุมณเฑียรมาประดิษฐาน ณ พระที่นั่งมหิศรปราสาท ในรัชกาลต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญกลับไปประดิษฐาน ณ หอพระธาตุมณเฑียรตามเดิม ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จึงโปรดให้จัดชั้นบนภายใต้ยอดปราสาทองค์กลางเป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบุพการี ภายหลังจึงเป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิของรัชกาลต่อ ๆ มา รวมทั้งพระบรมอัฐิสมเด็จพระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ส่วนชั้นบนภายใต้ยอดปราสาทองค์ตะวันตกเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิพระประยูรญาติที่ทรงศักดิ์สูงและใกล้ชิด

◆ พระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ

คือ สิ่งที่ทำขึ้นสำหรับใช้บรรจุพระบรมศพ พระศพ หรือศพ และใช้บรรจุพระบรมอัฐิ พระอัฐิ หรืออัฐิ ตัวพระโกศ หรือโกศ จะมีลักษณะและขนาดต่าง ๆ กัน ตามอิสริยยศ หรือยศ ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ๕ ส่วน คือ ส่วนฐานพระโกศ ส่วนองค์พระโกศ ส่วนพระโกศ ส่วนยอดพระโกศ และเครื่องประดับพระโกศ ซึ่งบางคราวอาจจะการมีถอดผลัดเปลี่ยนเครื่องประดับพระโกศเมื่อเชิญออกประดิษฐานในพระราชพิธี นอกจากนี้ ภายในพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ยังมีพระถ้ำศิลาทรงพระบรมอัฐิ พระอัฐิอีกชั้นหนึ่ง

ตามประเพณีการทำศพ หลังเสร็จสิ้นงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพ หรือเผาศพแล้ว จะมีการเก็บพระบรมอัฐิ พระอัฐิ หรืออัฐิ และพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคาร หรือเถ้ากระดูก นำไปบำเพ็ญกุศลอีกครั้งหนึ่งก่อนจะนำไปเก็บรักษาบูชา ณ สถานที่อันสมควร เพื่อแสดงความเคารพ ความอาลัย และความกตัญญู สำหรับพระบรมอัฐิ พระอัฐิ หรืออัฐิ และพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคาร หรือเถ้ากระดูกส่วนที่เหลือมักนำไปลอยในแม่น้ำ ตามคติความเชื่อลัทธิฝ่ายพราหมณ์ซึ่งเชื่อว่าเป็นการล้างบาปแก่ผู้วายชนม์ และเพื่อให้ได้ไปสู่สรวงสวรรค์

ในส่วนพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ นั้น ขณะที่เตรียมงานจะสร้างพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ควบคู่ไปตามโบราณราชประเพณี พระโกศพระบรมอัฐิ พระมหากษัตริย์ และสมเด็จพระอัครมเหสีจะทำด้วยทองคำลงยาราชาวดี บางส่วนประดับเพชร บางส่วนประดับพลอย เช่น ที่เฟื่อง พุ่มยอด และเครื่องประดับอื่น ๆ ส่วนพระโกศพระอัฐิของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสมเด็จเจ้าฟ้าลงมาถึงพระองค์เจ้าต่างกรมชั้นสมเด็จกรมพระยา ทำด้วยทองคำลงยา ทั้งนี้ ในการสร้างพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ มักมีการจำลองแบบตามอย่างที่เคยสร้างกันสืบมาตามพระราชประเพณี โดยอาจแตกต่างกันในส่วนรายละเอียด

ภัตตาหารคาวหวานสามหาบ

◆ เดินสามหาบ

เป็นคำที่ปรากฏในเอกสารเก่าในหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพ รวมทั้งในงานปลงศพของสามัญชนในอดีตก่อนการเก็บพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ได้จัดพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการฝ่ายหน้าออกเป็น ๙ ชุด ชุดละ ๓ คน ทำหน้าที่ถือและหาบสิ่งของต่าง ๆ คนที่หนึ่งถือผ้าไตร (ผ้าไตรสามหาบ) นำหน้า คนที่สองหาบสาแหรกซึ่งวางตะลุ่มและเตียบบรรจุภัตตาหารถวายพระสงฆ์ (ภัตตาหารสามหาบ) คนที่สามถือหม้อข้าวเชิงกรานซึ่งเป็นเตาไฟสำหรับตั้งหม้อหุงต้มในสมัยโบราณ ในหม้อใส่ข้าวสาร พริก หอม กระเทียม กะปิ ฯลฯ เดินเวียนรอบพระเมรุมาศ พระเมรุโดยอุตราวัฏ (เวียนซ้าย) ๓ รอบ จากนั้นพระมหากษัตริย์เสด็จฯ ขึ้นบนพระเมรุมาศ พระเมรุ ทรงทอดผ้าไตรสามหาบบนผ้าที่ถวายคลุมพระบรมอัฐิ พระอัฐิ สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะขึ้นสดับปกรณ์บนพระเมรุมาศ พระเมรุ จากนั้นทรงเก็บพระบรมอัฐิ พระอัฐิเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เสด็จฯ ยังพระที่นั่งทรงธรรม ทรงประเคนภัตตาหารสามหาบแด่สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะที่สดับปกรณ์ผ้าไตร เมื่อรับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระสงฆ์ทั้งนั้นถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา

ทั้งนี้ในพระราชพิธีปัจจุบันยกเลิกการเดินสามหาบรอบพระเมรุมาศ พระเมรุ คงไว้แต่เพียงการถวายผ้าไตรสามหาบก่อนเก็บพระบรมอัฐิ พระอัฐิ และถวายภัตตาหารสามหาบเมื่อเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิมาประดิษฐานบนบุษบกเหนือพระแท่นแว่นฟ้าทอง ณ พระที่นั่งทรงธรรม โดยภัตตาหารสามหาบจัดตามพระเกียรติยศคือ พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินี จัด ๓ ชุด (เก้าหาบ) ชั้นเจ้าฟ้า จัด ๒ ชุด (หกหาบ) ชั้นพระองค์เจ้าจัด ๑ ชุด (สามหาบ)

◆ พระบรมราชสรีรางคาร

คือ เถ้าถ่านที่ปะปนกับพระบรมอัฐิชิ้นเล็กชิ้นน้อยของพระบรมศพพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินี และสมเด็จพระบรมราชบุพการีที่เผาแล้ว ซึ่งอาจเรียกว่า พระสรีรางคาร ตามลำดับพระอิสริยยศของพระบรมวงศ์ และเรียกว่า อังคาร สำหรับสามัญชน

◆ การลอยพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคาร

หมายถึง การเชิญพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคาร (เถ้าถ่านของพระบรมศพ พระศพ ที่ถวายพระเพลิง พระราชทานเพลิงแล้ว) นำไปลอยในแม่น้ำ สันนิษฐานว่า เป็นคติการปลงศพดั้งเดิมของชาวฮินดูในประเทศอินเดียที่นิยมทิ้งธาตุลงในแม่น้ำใหญ่หรือทะเล ซึ่งไทยรับอิทธิพลความเชื่อนี้มาโดยเฉพาะธรรมเนียมฝ่ายราชสำนักมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างน้อย และปฏิบัติสืบมาในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยหลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชทานเพลิงพระศพ และเก็บพระบรมอัฐิ พระอัฐิแล้ว เจ้าพนักงานจะเชิญพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคารลงในถุงผ้าสีขาวประดิษฐานบนพาน แต่เดิมมีการเตรียมก้อนศิลา ๓ ก้อนลงรักปิดทอง นาก และเงิน ใส่ในถุงลอยเพื่อถ่วงให้จมลง ทั้งนี้ ขั้นตอนการเตรียมอุปกรณ์นี้ ปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัย เมื่อบรรจุพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคาร ลงในถุงและวางบนพานแล้วเสร็จ จะมีพิธีเชิญซึ่งอาจเป็นขบวนใหญ่แห่ทางสถลมารคจากพระเมรุสู่เรือพระที่นั่ง หรืออาจเป็นขบวนขนาดย่อมตามแต่กรณี อนึ่ง ในสมัยอยุธยานิยมเชิญพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคารลอยที่วัดพุทไธสวรรย์ หรือวัดไชยวัฒนาราม ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์นำไปลอยที่วัดปทุมคงคา หรือวัดยานนาวา สันนิษฐานว่า เนื่องจากนามของวัดทั้งสองเป็นสิริมงคลและสอดคล้องกับคติธรรมเนียมเดิม

◆ การบรรจุพระบรมราชสรีรางคาร

เป็นขั้นตอนสุดท้ายในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชบุพการี และสมเด็จพระบรมราชินี เกิดขึ้นครั้งแรกในคราวพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๔ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกธรรมเนียมการลอยพระบรมราชสรีรางคาร และโปรดให้เชิญพระบรมราชสรีรางคารมาประดิษฐาน ณ รัตนบัลลังก์พระพุทธชินราช ภายในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม จึงกลายเป็นธรรมเนียมในการเชิญพระบรมราชสรีรางคาร พระสรีรางคารไปประดิษฐานในสุสานหลวงหรือสถานที่อันควรแทน โดยเจ้าพนักงานจะเชิญพระบรมราชสรีรังคารจากสถานที่ที่พักไว้แล้วตั้งขบวนพระบรมราชอิสริยยศไปยังสถานที่บรรจุอันเหมาะสม อย่างไรก็ดี ยังคงมีการเชิญพระสรีรางคารของเจ้านายบางพระองค์ไปลอยน้ำบ้าง แต่ไม่เป็นที่นิยม

◆ ศิลาหน้าเพลิง

คือ หินเหล็กไฟ ที่ใช้เหล็กสับกับหินให้เกิดประกายไฟ โดยมีดินปะทุเป็นเชื้อให้ติดไฟง่าย แล้วทรงจุดเทียนพระราชทานแก่เจ้าพนักงาน หากแต่การใช้หินเหล็กไฟไม่สะดวก ในสมัยต่อมาพระมหากษัตริย์จึงทรงใช้พระแว่นสูรยกานต์ส่องกับแสงอาทิตย์ให้เกิดไฟ แล้วจึงนำเอาเพลิงนั้นจุดถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพ ซึ่งสันนิษฐานว่า การจุดเพลิงด้วยวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีเดียวกับการจุดเพลิงไฟฟ้าเพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่ปรากฏในคำให้การขุนหลวงหาวัด ซึ่งธรรมเนียมดังกล่าวยังคงปฏิบัติสืบมาในการถวายพระเพลิงเจ้านาย ดังในคราวถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงส่องพลังความร้อนจากแสงอาทิตย์ด้วยพระแว่นสูรยกานต์แล้วให้เจ้าพนักงานตั้งแต่งมณฑปสำหรับเลี้ยงเพลิงไว้ แล้วเชิญมายังพระเมรุมาศ

ในปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำไฟที่เกิดจากพระแว่นสูรยกานต์ไปจุดเลี้ยงไว้ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อมีผู้มาขอไฟพระราชทานจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานสำนักพระราชวังเชิญ “ไฟหลวง” มาพระราชทานเพลิงศพผู้นั้นต่อไป

◆ พระภูษาโยง

หมายถึง ผ้าที่โยงจากพระโกศพระบรมศพไปยังอาสน์สงฆ์โดยมีเสาบัวรองรับซึ่งถือเป็นสายที่ ๑ เพื่อไปเชื่อมกับพระภูษาโยงอีกหนึ่งสำรับ หรือสายที่ ๒ ซึ่งวางอยู่บนพานทองสองชั้นต้นอาสน์สงฆ์สำหรับทรงทอดผ้าไตรให้พระสงฆ์สดับปกรณ์

◆ สดับปกรณ์

เป็นศัพท์ที่ใช้กับพระบรมศพ พระศพ สำหรับบุคคลโดยทั่วไปใช้บังสกุล แต่หากพิจารณาจากการเขียนคำนี้ทั้งในภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต พบว่ามีความหมายคือ ปกรณ์ทั้ง ๗ หรือพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ซึ่งประกอบด้วย สังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปัฏฐาน

พระสงฆ์สดับปกรณ์ที่ประรำ
ณ พระลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโสภาพัณณวดี

ดังนั้นทั้งบังสุกุล และสดับปกรณ์จึงมีที่มาต่างกันกล่าวคือ บังสุกุล เป็นการบำเพ็ญกุศลด้วยการชักผ้าหรือทอดผ้าบังสุกุล ส่วนสดับปกรณ์ หมายถึงการสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับ ซึ่งในงานพระราชพิธีพระพิธีธรรมจะสวดพระอภิธรรมทำนองหลวงซึ่งมี ๗ คัมภีร์

◆ พระพิธีธรรม

คือ ตำแหน่งของพระสงฆ์ที่มาสวดบทพระอภิธรรมในทำนองเฉพาะ และได้รับพระราชทานนิตยภัตจากพระมหากษัตริย์ พระพิธีธรรมนั้นเกิดขึ้นในสมัยใดไม่มีบันทึกไว้เป็นหลักฐานที่ชัดเจน หากวัดที่มีพระพิธีธรรมมาแต่เดิมมีทั้งสิ้น ๙ วัด คือ วัดระฆังโฆสิตาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ วัดราชสิทธาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดราชบูรณะ วัดสระเกศ วัดโมลีโลกยาราม วัดหงส์รัตนาราม วัดอรุณราชวราราม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เพิ่มพระพิธีธรรม

วัดสุทัศนเทพวรารามขึ้นใหม่ และเลิกพระพิธีธรรมวัดโมลีโลกยารามเปลี่ยนมาเป็นวัดบวรนิเวศวิหาร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระพิธีธรรม ๑๐ สำรับ ปัจจุบันวัดที่มีพระพิธีธรรม คือ วัดระฆังโฆสิตาราม วัดประยุรวงศาวาส วัดราชสิทธาราม วัดอนงคาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสระเกศ วัดสุทัศนเทพวราราม และวัดจักรวรรดิราชาวาส

กำหนดการสวดพระอภิธรรมแตกต่างไปตามพระอิสริยยศ ดังในงานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ จะอาราธนา ๒ สำรับ สำรับละ ๔ รูป ผลัดเปลี่ยนกันสวดพระอภิธรรมตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืนมีกำหนด ๑๐๐ วัน ซึ่งทำนองการสวดพระอภิธรรมจะมีทำนองเฉพาะ เรียกโดยรวมว่า **ทำนองหลวง**

การสวดทำนองหลวงมี ๔ ทำนอง ได้แก่

ทำนองกะ แบ่งเป็น กะเปิด เน้นการออกเสียงคำสวดอย่างชัดเจน กะปิด เน้นการสวดเอื้อนเสียงยาว

ทำนองเลื่อน สวดเอื้อนเสียงทำนองติดต่อกันไม่ให้ขาดตอน

ทำนองลากซุง สวดออกเสียงหนักทุกตัวอักษร โดยเอื้อนเสียงจากหนักแล้วแผ่วลงไปหาเบา

ทำนองสรภัญญะ เน้นคำสวดชัดเจนและเอื้อนทำนองเสียงสูงต่ำ

พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมในการพระราชพิธี
บำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

การประโคมย่ำยามในการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

◆ การประโคมย่ำยาม

เป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศ ทั้งยังเป็นเครื่องบอกเวลาแก่เจ้าพนักงานในการปฏิบัติงาน ซึ่งการประโคมนี้อาจรับมาจากการย่ำยามในวัฒนธรรมอินเดียแต่โบราณโดยกระทำทุก ๓ ชั่วโมง สำหรับการประโคมย่ำยามในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เริ่มจากเวลา ๖ นาฬิกา จนถึง ๒๑ นาฬิกา โดยใช้วงเครื่องสูงซึ่งประกอบด้วยวงแตรสังข์ (เครื่องดนตรีประกอบด้วย ปี่ไฉน กลองชนะ สังข์ แตรงอน และแตรฝรั่ง) และวงปี่ไฉน กลองชนะ (เครื่องดนตรีประกอบด้วย ปี่ไฉน เปิงมาง และกลองชนะ) นอกจากนี้การประโคมย่ำยามในงานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ยังได้เพิ่ม “กลองมโหระทึก” เข้ามาด้วย ส่วนวงปี่พาทย์นางหงส์ได้นำมาร่วมประโคมตั้งแต่ครั้งงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นคราวแรกตามพระราชประสงค์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

การประโคมย่ำยามจะประโคมตามลำดับเริ่มจาก วงเครื่องสูง คือวงแตรสังข์ประโคม “เพลงสำหรับบท” ในขณะเดียวกันกลองมโหระทึกเริ่มประโคมด้วย (และประโคมต่อเนื่องจนจบการประโคมของวงเครื่องสูง) ต่อด้วยวงปี่ไฉน กลองชนะ ประโคมเพลง “พญาโศกลอยลม” โดยประโคมสลับเช่นนี้สองครั้งและวงแตรสังข์จะประโคมสุดท้ายอีกครั้งหนึ่งก่อนที่วงปี่พาทย์นางหงส์จะประโคม “เพลงเรื่องนางหงส์” ได้แก่ เพลงพราหมณ์เก็บหัวแหวน เพลงสาวสอดแหวน เพลงกระบอกทอง เพลงคู่แมลงวันทอง และเพลงแมลงวันทอง เมื่อบรรเลงจบตามลำดับดังกล่าวนี้ถือว่าเสร็จการประโคมย่ำยาม ๑ ครั้ง

◆ วงปี่พาทย์นางหงส์

การบรรเลงของวงปี่พาทย์นางหงส์
ในการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

เป็นวงปี่พาทย์ที่มีบทบาทสำคัญในการประโคมประกอบพิธีศพอย่างมีแบบแผนของไทยมาแต่ครั้งโบราณ ก่อนที่ภายหลังจะหันมานิยมใช้วงปี่พาทย์มอญ ซึ่งวงปี่พาทย์นางหงส์นี้เป็นการนำวงปี่พาทย์สามัญ (เครื่องดนตรีประกอบด้วย ปี่ใน ระนาดเอก ฆ้องวงใหญ่ ฉิ่ง ตะโพน กลองทัด) ประสมกับวงบัวลอย (เครื่องดนตรีประกอบด้วย ปี่ชวา กลองมลายู และเหม่ง) โดยลดทอนเครื่องดนตรีของวงปี่พาทย์สามัญคือ ปี่ใน ตะโพน และลดทอนเหม่งในวงบัวลอยออก สำหรับกลองทัดและกลองมลายูนั้นมีวิธีการใช้ดังนี้ กลองทัดจะใช้ประโคมในงานพระราชพิธี กลองมลายูจะใช้ประโคมในงานสามัญชน ซึ่งในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ใช้วงปี่พาทย์นางหงส์เครื่องใหญ่ เครื่องดนตรีประกอบด้วย ปี่ชวา ระนาดเอก ระนาดเอกเหล็ก ระนาดทุ้ม ระนาดทุ้มเหล็ก ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก ฉิ่ง และกลองทัด

ทั้งนี้ ที่ใช้ชื่อว่าวงปี่พาทย์นางหงส์นั้น เนื่องจากเรียกตามชื่อหน้าทับที่ใช้ตีประกอบเพลงชุดนี้คือ หน้าทับนางหงส์ จึงเรียกชื่อวงและชื่อเพลงเรื่องนี้ว่า วงปี่พาทย์นางหงส์และเพลงเรื่องนางหงส์

◆ เครื่องสังเค็ด

สังเค็ด มาจากคำว่า สังคีต แปลว่า การสวด ดังนั้นที่ซึ่งพระสงฆ์ขึ้นไปนั่งสวดได้ ๔ รูป จึงเรียกว่า เตียงสังคีตอันเดียวกับเตียงสวด หรือร้านสวดในการศพ เว้นแต่ทำให้ประณีตขึ้นมียอดดุจปราสาทก็มี ไม่มียอดก็มี ทั้งนี้เครื่องสังเค็ดอันหมายถึงสิ่งของที่ใช้ในการทำบุญศพมีที่มาจากแต่เดิมนิยมนำสังเค็ดอันเป็นเตียงสวดของพระสงฆ์นั้นมาใส่ของหามเข้าขบวนแห่ศพ ต่อมาภายหลังของเหล่านี้ไม่ได้จัดใส่ในสังเค็ดแล้ว แต่ผู้คนยังเรียกของทำบุญในการศพว่าเครื่องสังเค็ดอยู่

ลักษณะของเครื่องสังเค็ดมีหลายชนิดตามแต่จะเห็นว่าสิ่งใดจำเป็นแก่พระสงฆ์ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนธรรมเนียม

การถวายเครื่องสังเค็ดโดยมุ่งประโยชน์แก่สาธารณะมากขึ้น จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ **ถวายพระภิกษุ** มีพัดรอง หรือพัดสังเค็ด ย่าม ผ้ากราบ **ถวายวัด** มีธรรมาสน์ ตู้พระธรรม และ **ให้สำหรับโรงเรียน** ได้แก่ เครื่องใช้ต่าง ๆ ในปัจจุบันยังคงยึดธรรมเนียมการถวายเครื่องสังเค็ดดังกล่าวอยู่ แต่ได้มีการถวายหนังสือ อันเป็นแหล่งเกิดปัญญาเพิ่มเข้ามา ดังในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้สร้างตู้สังเค็ดบรรจุพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐซึ่งเป็นพระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตู้สังเค็ดในงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ต้นกัลปพฤกษ์

เป็นต้นไม้ที่ทำขึ้นเนื่องในการทิ้งทานในงานเมรุหลวง ซึ่งมีลูกมะนาวหรือมะกรูดบรรจุเงินตราห้อยอยู่ตามกิ่งต่าง ๆ โดยมีเจ้าพนักงานโปรยลูกมะนาวหรือลูกมะกรูดดังกล่าวให้แก่ราษฎร ตามคติไตรภูมิ ต้นกัลปพฤกษ์นี้เป็นต้นไม้ในอุตรกุรุทวีป และในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เชื่อว่าต้นกัลพฤกษ์เป็นต้นไม้ที่ให้ผลตามความปรารถนาของผู้ขอ และเงินนั้นมีค่าเปรียบได้ดั่งสิ่งสารพัดนึก ผู้ได้รับจะเนรมิตสิ่งที่พึงประสงค์ได้ดั่งใจ ประดุจดังนึกขอเอาได้จากต้นกัลปพฤกษ์ ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ หรือพระราชทานเพลิงพระศพเจ้านายจึงมีธรรมเนียมการตั้งต้นกัลปพฤกษ์เพื่อให้งานพระเมรุมีความครบถ้วนตามคติไตรภูมิ อีกทั้งเพื่อให้ทานแก่ราษฎร เป็นการทำบุญอุทิศแก่เจ้านายพระองค์ที่ล่วงลับ ถือเป็นทานมัยบริจาค ซึ่งเป็นหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่บุคคลพึงปฏิบัติ

การทำต้นกัลปพฤกษ์ในงานพระราชพิธีพระบรมศพ และพระศพ ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนจะมีการยกเลิกการตั้งต้นกัลปพฤกษ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมกับธรรมเนียมโบราณอื่น ๆ เช่น การฉลองต่าง ๆ ได้แก่ ดอกไม้เพลิง การมหรสพ และการตั้งโรงครัวเลี้ยง

คำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๒ (แก้ไขเพิ่มเติม)
พ.ศ. ๒๕๕๙ จำนวน ๓๐,๐๐๐ เล่ม
ISBN : 978-616-283-305-2

หนังสือคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.–
พิมพ์ครั้งที่ ๒.– กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๙.
๕๖ หน้า.

๑. ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา, ๒๔๗๐-๒๕๕๙. ๒. พระราชพิธีพระบรมศพ.
๓. ภาษาไทย–คำศัพท์. I. ชื่อเรื่อง.

๔๙๕.๙๑๓

ที่ปรึกษา

นายอนันต์ ชูโชติ	อธิบดีกรมศิลปากร
นายชจร มุกมีค่า	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นางสาวอรสรา สายบัว	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นายเอนก อาจมังกร	ตุริยางคศิลปินทักษะพิเศษ รักษาราชการแทนผู้อำนวยการสำนักการสังคีต
นายธีระ แก้วประจันทร์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ รักษาการนักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านประวัติศาสตร์ (ประวัติศาสตร์และจารีตประเพณี)

คณะบรรณาธิการ

นางสาวเพสินพิศ กำราญ	พนักงานสำนักพระราชวังพิเศษ
นางสาวอิสรีย์ ธีรเดช	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ
นายบัณฑิต สิ่วชัยชาญ	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ

คณะบรรณาธิการผู้ช่วย

นางสาวฉัตราภรน์ จินดาเดช	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ
นายชญานิน นุ้ยสินธุ์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ
นายภูวนารถ สังข์เงิน	นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ
นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี	นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ
นายทัตพล พูลสุวรรณ	นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ
นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ์	นักอักษรศาสตร์
นางสาวพลอยชมพู ยามะเพวัน	นักอักษรศาสตร์

ค้นคว้าเรียบเรียง
นักอักษรศาสตร์ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

ออกแบบ
นายวิระยุทธ นาถชัยโย

พิมพ์ที่
บริษัท สุวรรณภูมิ เฮอริเทจ จำกัด

กระทรวงวัฒนธรรม www.m-culture.go.th
กรมศิลปากร www.finearts.go.th

